

7. Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Otevření vatikánských archivů papežem Lvem XIII. roku 1881 znamenalo počátek intenzivních výzkumů historiků z různých zemí. Od roku 1887 začíná soustavný výzkum bohemik v rámci tzv. české expedice historické v Římě. Brzy vykrytalizovaly tři hlavní úkoly této expedice: ediční zpřístupnění bohemik středověkých (*Monumenta Vaticana*) i raně novověkých (*Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia, Nuntiaturae*).

Monumenta Vaticana obsahují bohemikální zápisy všech typů papežských register 14. a 15. století, případně jednotliviny z listinných fondů vatikánského archivu. Měla začínat pontifikátem papeže Klimenta VI. (od roku 1342), protože období do roku 1306 zpřístupnil František Palacký (*Literarische Reise nach Italien*) a následující roky chtěli zpřístupnit spolu s ostatními prameny týkajícími se celé monarchie rakouští historikové z Rakouského historického ústavu v Římě.

Během prvního desetiletí 20. století byly zpřístupněny svazky I. (Ladislav Klicman), V/1 a V/2 (Kamil Krofta) a II. (Jan Bedřich Novák). Po vzniku Československa práce zajišťoval Československý historický ústav v Římě a přibyl k nim další úkol: v té době již nebylo aktuální, aby rakouští historikové zpracovávali písemnosti bývalých zemí zaniklé monarchie, období do nástupu Klimenta VI. tedy mělo být zpracováno jako úvodní svazek *Monument – Tomus prodromus*. S přípravnými pracemi na něm začala Věra Kosinová (provd. Jenšovská), k jeho zpracování ale došlo až v rámci Českého historického ústavu v Římě v předminulém a na začátku minulého desetiletí – roku 2003 ho zpřístupnila Zdeňka Hledíková.

V období meziválečném připravil Bedřich Jenšovský III. svazek, který však roku 1944 nesměl vyjít s jeho jménem, protože Jenšovský roku 1943 zahynul v Osvětimi. Rejstřík k tomuto svazku vytvořila Věra Jenšovská (III/2, 1954). Do převratu v roce 1948 stihl ještě připravit IV. svazek Karel Stloukal (vyšel 1949-1953).

Tím samozřejmě výzkumy ve Vatikánu ustávají. Teprve v 60. letech 20. století díky stipendiu kardinála Berana obnovil tyto práce Jaroslav Eršil, jenž roku 1980 vydal VI. díl, který však v té době nemohl vyjít pod původním názvem *Monumenta Vaticana*, ale pod názvem *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*.

Pod původním názvem mohl vyjít až VII. díl (1-3, 1996-2001), v němž Jaroslav Eršil zpřístupnil pontifikát Martina V. (do roku 1431).

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Tomus prodromus Acta Clementis V, Johannis XXII et Benedicti XII 1305-1342, ed. Zdeňka Hledíková, Praha 2003

I. *Acta Clementis VI pontificis Romani 1342-1352*, ed. Ladislav Klicman, Praha 1903

II. *Acta Innocentii VI pontificis Romani 1352-1362*, ed. Jan Bedřich Novák, Praha 1907

III/1 *Acta Urbani V 1362-1370*, ed. B. Jenšovský, Praha 1944

III/2 *Indices nominum et rerum*, ed. Věra Jenšovská, Praha 1954

IV *Acta Gregorii XI pontificis Romani 1370-1378*, ed. Karel Stloukal, Praha 1949-1953

V *Acta Urbani VI et Bonifatii IX pontificum Romanorum*

V/1 1378-1396, ed. Kamil Krofta, Praha 1903

V/2 1397-1404, ed. Kamil Krofta, Praha 1905

VI *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*

1-2 *Acta Innocentii VII, Gregorii XII, Alexandri V, Johannis XXIII nec non acta concilii Constantiensis 1404-1417, Acta Clementis VII et Benedicti XIII 1378-1417*, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1980

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

VII *Acta Martini V. pontificis Romani*

- VII/1 1417-1422, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1996
VII/2 1423-1431, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1998
VII/3 Index personarum et locorum, ed. Jaroslav Eršil, Praha 2001

8. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích

Nejrozsáhlejší ediční řada středověkých historických pramenů. Založil ji František Palacký, edice měla obsahovat diplomatické písemnosti (listiny, listy, úřední knihy, aktový materiál) psané česky do roku 1526. Původní záměr však nebyl úplně zachován ani Palackým, a zejména jeho pokračovatelé se od něj odchýlili a zařadili i některé prameny latinské a německé, rovněž byl překročen rok 1526, některé prameny pocházejí i ze 17. stol.

Edice je značně nepřehledná, materiály i doba se střídají, teprve v mladších svazcích, kdy přicházejí edice rozsáhlých památek, se tato přehlednost lepší.

Prvním redaktorem edice byl František Palacký (sv. 1-6), dalších svazků Josef Kalousek (7-27) a Gustav Friedrich (28-37). Editorů bylo více: z nejznámějších Jaromír Čelakovský, František Dvorský, Josef Emler, Hynek Kollmann, František Kameníček, Adolf Patera, Antonín Rezek, August Sedláček, Josef Teige.

1. svazek vyšel roku 1840 a edice původně došla do 37. svazku (1944), přičemž 34. svazek nebyl nikdy vydán. Roku 2000 bylo její vydávání obnoveno. Od té doby vyšly díly 38-43, které obsahují . městské knihy jihlavské a tábořskou, Codex Přemyslaeus, prameny k dějinám Židů do r. 1437 a akta korektora kléru (tento svazek je uveden v kapitole Edice písemnosti církevních institucí).

9. Archivum coronae regni Bohemiae

Fondový diplomatář zpracovávající listiny uložené v Korunním archivu. Editorem byl Václav Hrubý, který ho záměrně začal vydávat druhým svazkem, aby předešel v MGH vydávaný VIII. svazek Constitutiones, který měl sahat do r. 1348. Svou práci však pojal příliš široce, edici nedokončil, zůstalo pouze torzo.

- 1/1 Inde ab a. MLXXXVI usque ad a. MCCCXV, Praha 1935
2 Inde ab a. MCCCXLVI usque ad a. MCCCLV, Praha 1928

10. Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, Diplomatarium et epistolarium Ulrici de Rosenberg

Obsahuje listiny vydané Oldřichem z Rožmberka a pro něj. Jde o důležitý pramen pro dějiny husitství. Ediční řečí čeština.

- 1 1418-1437, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929
2 1438-1444, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932
3 1445-1448, ed. Blažena Rynešová, Praha 1937
4 1449-1462, edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954

11. Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Sbírká pramenů práva městského království českého

Obsahuje privilegia vydaná pro česká města.

- 1 Privilegia civitatum Pragensium, Privilegia měst pražských (1174-1598), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886

2-3 Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae, Privilegia královských měst venkovských v Království českém

2 1225-1419, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895

3 1420-1526, edd. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich, praefatio Václav Vojtíšek, Praha 1948

4 Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae, Privilegia nekrálovských měst českých

4/1 1232-1452, ed. Antonín Haas Praha 1954

4/2 1453-1500, ed. Antonín Haas, Praha 1960

4/3 1500-1526, ed. Antonín Haas Praha 1961

4/4 měl obsahovat rejstřík, který však dosud nevyšel

12. Zemské desky

Zemské desky obsahují zápisy zemského soudu pro šlechtický a svobodný majetek, vedené od dob vlády Přemysla Otakara II. Zápisy byly prováděny na pergamenové kvaterny, které byly posléze svázané v knihu – i na ni se přenesl název kvatern.

Byly vedeny v několika řadách, z nichž hlavní jsou:

Desky půhonné (libri nebo quaterni citationum) – půhony (obeslání) před soud

Desky trhové (libri contractuum) – prodej a koupě svobodného nemovitého majetku.

Od doby Karla IV. byla zavedena další řada – **desky zápisné** (libri obligationum), zachycující dluhy na svobodných statcích.

Od poloviny 15. století byly vedeny **desky památné** (libri memoriarum) – pro rozsudky zemského soudu, sněmovní usnesení.

Vedeny byly ale i další řady.

Vydávávání: Na popud Františka Palackého se ujal edice zemských desk Josef Emler. Tato práce byla o to obtížnější, že se po požáru Pražského hradu r. 1541 zachoval jen 1 kvatern a ostatní shořelé zápisy Emler rekonstruoval:

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých, 1-2, ed. Josef Emler, Praha 1870-1872, Registra ad. vol. 1-2 paravit Theodor Antl, Praha 1899

Morava: Existují zde dva zemské soudy (v Brně a v Olomouci), proto byly vedeny dvě řady zemských desk. Na Moravě byly vedeny od roku 1348 **desky půhonné** a **desky trhové**.

Desky trhové byly vydány kompletně (do 1642):

Desky zemské markrabství moravského. Die Landtafel des Markgrafthums Mähren. Tabulae terrae margraviatus Moraviae.

1 1348-1466 I. Brünner Cuda, ed. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, Brno 1856

2 1348-1466, I. Olmützer Cuda, ed. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, Brno 1856

rejstřík k edici vydal František Černý: *Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým*, Brno 1914

3 II. Kraj Brněnský 1480-1566, ed. Tomáš Kalina, Praha 1950, III. Kraj Brněnský 1567-1641, ed. Miloslav Rohlík, Praha 1957

4 II. Kraj Olomoucký 1480-1566, ed. František Matějka, Brno 1948, III. Kraj Olomoucký 1567-1642, ed. František Matějka, Praha 1953

Desky půhonné a nálezové vydávány zvláště, bylo vydáno 7 svazků (1374-1503), vydání nebylo dokončeno:

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové.

1 Půhony Olomúcké 1374-1398, 1405-1411, ed. Vincenc Brandl, Brno 1872

2 Půhony Brněnské 1406-1415, Půhony Olomúcké 1412-1420, ed. Vincenc Brandl, Brno 1873

3 Půhony Brněnské 1417-1447, 1447-1448, ed. Vincenc Brandl, Brno 1878

4 Půhony Brněnské 1459-1466, ed. Vincenc Brandl, Brno 1881

5 Půhony Olomúcké 1475-1494, ed. Vincenc Brandl, Brno 1878

6 Půhony Olomúcké 1483-1493, ed. Vincenc Brandl, Brno 1895

7 1490-1503, ed. Berthold Bretholz, Brno 1911

13. Dvorské desky

U dvorského soudu byly vedeny v lenních záležitostech dvorské desky, které obsahovaly zápisy pro osoby a zboží v lenní závislosti na českém panovníkovi.

Obsahují řady: **desky půhonné, trhové a zápisné** a dále **desky provolací** (libri proclamationum) – pro majetek, který připadl králi (nejčastěji jako odúmrtí), vedené do r. 1497.

Desky dvorské království Českého. Tabulae curiae regalis per Bohemiam.

První kniha provolací z let 1380-1394, ed. Gustav Friedrich, Praha 1921 (Archiv český 31, Desky dvorské díl I)

Druhá kniha provolací z let 1395-1410, ed. Gustav Friedrich, Praha 1935 (Archiv český 35, Desky dvorské díl II)

Třetí kniha provolací z let 1411-1448, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (Archiv český 36, Desky dvorské díl III)

Čtvrtá kniha provolací z let 1453-1480, 1-3, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941-1944 (Archiv český 37/1-3, Desky dvorské díl IV)

První kniha půhonná z let 1383-1407, ed. Gustav Friedrich, Praha 1929 (Desky dvorské díl VII)

Druhá kniha půhonná z let 1407-1430, ed. Gustav Friedrich, Praha 1944 (Desky dvorské díl VIII)

Vydávání nebylo dokončeno.

14. Edice písemností církevních institucí

Liber ordinationum cleri

O každém stupni svěcení získával klerik písemné potvrzení, formátu. Heslovitý zápis byl proveden do matriky svěcenců. V pražské arcidiecézi se dochovala se jediná matrika svěcenců.

Liber ordinationum cleri 1395-1416, ed. A. Podlaha, Praha 1922

Libri confirmationum

Formáta o kněžském svěcení nestačila ke jmenování oltářníkem nebo farářem. K tomu zapotřebí ještě prezentace patrona kostela, který mohl klerika prezentovat ústně, ale obvyklejší byla písemná forma. Formátou a prezentací se uchazeč o beneficium prokázal generálním vikářům, kteří ho jmenovali farářem či správcem kaple nebo oltářníkem a vydali mu o tom konfirmační listinu. Po příslušné ceremonii (veřejné prohlášení v místě, jehož se to týkalo) se stal vykonavatelem všech duchovních povinností a uživatelem důchodů. Od roku 1354 byla v pražské arcidiecézi potvrzení duchovních k úřadům zapisována při úřadu

generálních vikářů do konfirmačních knih, do r. 1436 se dochovala celkem úplná řada těchto knih.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I-X (vydáno v 8 svazcích), edd. František Antonín Tingl – Josef Emler, Praha 1867-1889.

I/1 1354-1362, ed. František Antonín Tingl, Praha 1867

I/2 1363-1369, ed. Josef Emler, Praha 1874

II 1369-1373, ed. František Antonín Tingl, Praha 1868

III-IV 1373-1390, ed. Josef Emler, Praha 1879

V/1-3, 1390, 1391-92, 1393-99, ed. František Antonín Tingl, Praha 1865-1866

VI 1399-1410, ed. Josef Emler, Praha 1883

VII 1410-1419, ed. Josef Emler, Praha 1886

VIII-X 1421-1436, ed. Josef Emler Praha 1889

Libri erectionum

Od 2. poloviny 14. století se množily dary kostelům na zvýšení lesku bohoslužeb či zádušní účely. Obdarování byla evidována v arcibiskupské kanceláři, kam se musel příslušný klerik dostavit s listinou donátora. Donaci potvrdil generální vikář, nechal ji zapsat do erekčních knih. Erekční knihy (LE) se začaly vést v kanceláři pražských arcibiskupů r. 1358, ale mnozí si do nich nechali zapsat i písemnosti starší. Svou funkcí mohou být srovnávány se zemskými deskami.

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV

1 1358-1376, ed. Klement Borový, Praha 1875

2 1375-1388, ed. Klement Borový, Praha 1878

3 1385-1390, ed. Klement Borový, Praha 1879

4 1390-1397, ed. Klement Borový, Praha 1883

5 1398-1407, ed. Klement Borový, Praha 1889

6 1397-1405, ed. Antonín Podlaha, Praha 1927

7 1406-1408, z pozůstalosti Josefa Pelikána ed. Hana Pátková, Praha 2002

Soudní akta

Spory o beneficia, neodváděné desátky, mezi patronem a farářem či mezi dvěma uchazeči o beneficia se řešily soudně a zapisovaly se do akt.

Soudní akta konsistoře pražské. Acta judiciaria consistorii Pragensis

1 1373-1379, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1893 (Historický archiv 1)

2 1380-1387, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1893 (Historický archiv 2)

3 1392-93, 1396-1398, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1896 (Historický archiv 8)

4 1401-1404, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1898 (Historický archiv 11)

5 1406-1407, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1899 (Historický archiv 15)

6 1407-1408, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1900 (Historický archiv 18)

7 1421-1424 + additamenta, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1901 (Historický archiv 21)

Acta correctoris cleri

V pražské diecézi existoval úřad trestního soudce nad duchovenstvem – korektora kléru.

Z jeho činnosti se nám dochovala jen kniha zachycující zápisy z let 1407-1410.

Acta correctoris cleri civitatis civitatis et diocesis Pragensis annis 1407-1410 comparata, ed. Jan Adámek, Praha 2018

Synodální statuta

Klerikové měli za povinnost účastnit se synod, nebo si alespoň opatřit opis statutu vzešlého ze synody. V biskupské kanceláři byly vedeny i knihy statut.

Praha:

Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002

Olomouc:

Pavel Krafl: *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003

Husitské synody:

Zdeněk Nejedlý: *Prameny k synodám strany pražské a táborské v letech 1441-1444*, Praha 1900

Poznámka

Vzhledem k množství a různorodosti městských knih tato kapitola není předmětem zkoušení.

Pro zájemce upozorňuji na práci, která podává nejnovější přehled edicí městských knih.

Ludmila Sulitková: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku*, Praha 2004 (edice městských knih jsou zachyceny na s. 206-215)